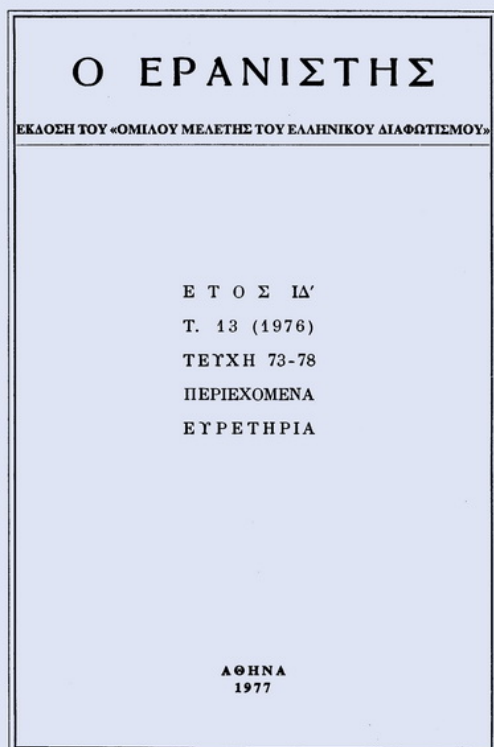

The Gleaner

Vol 13 (1976)

**Οι αδελφοί Παναγιώτης και Γεώργιος Ιωαννίδη.
Συμβολή στην προσωπογραφία του νεοελληνικού
Διαφωτισμού**

Ρωξάνη Αργυροπούλου–Λουγγή

doi: [10.12681/er.9136](https://doi.org/10.12681/er.9136)

Copyright © 2016, Ρωξάνη Αργυροπούλου–Λουγγή

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

Αργυροπούλου–Λουγγή Ρ. (2016). Οι αδελφοί Παναγιώτης και Γεώργιος Ιωαννίδη. Συμβολή στην προσωπογραφία του νεοελληνικού Διαφωτισμού. *The Gleaner*, 13, 61–77. <https://doi.org/10.12681/er.9136>

ΟΙ ΑΔΕΛΦΟΙ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΚΑΙ ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΙΩΑΝΝΙΔΗ

Συμβολή στην προσωπογραφία του νεοελληνικού Διαφωτισμού

“Αν ἡ συστηματικὴ ἔρευνα γύρω ἀπὸ τὴν προσωπογραφία τοῦ νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ παρουσιάζει ἀκόμη ὀρισμένα κενά, αὐτὸ ὀφείλεται κυρίως στὸ γεγονὸς ὅτι ἀρκετὲς πηγές τῆς ἐποχῆς αὐτῆς χρειάζονται ἀναθεώρηση καὶ διόρθωση γιὰ τὶς πληροφορίες τὶς ὁποῖες μᾶς παρέχουν. Ἐνα πρόβλημα τῆς νεοελληνικῆς προσωπογραφίας, ποὺ μᾶς ἔχει ἤδη ἀπασχολήσει καὶ γιὰ τὸ ὁποῖο εἴχαμε ν’ ἀντιμετωπίσουμε τὶς δυσκολίες αὐτές, παραμένει ἡ ταύτιση τοῦ παρωνυμίου *Φοιβαπόλλων* ὁ ἐκ *Σμύρνης*¹.

Μὲ τὴν ὑπογραφὴ *Φοιβαπόλλων* ὁ ἐκ *Σμύρνης* ἢ ἀπλῶς *Φοιβαπόλλων*, δημοσιεύονται στὸν προεπαναστατικὸ τύπο, ἀνάμεσα στὰ 1817 καὶ στὰ 1819, μελέτες, μεταφράσεις ἄρθρων ἀπὸ τὰ γαλλικά, προκηρύξεις γιὰ τὴν ἔκδοση φιλολογικῶν καὶ φιλοσοφικῶν ἔργων, καθὼς καὶ ἐκκλήσεις γιὰ τὴν προεγγραφή συνδρομητῶν. Ὁ *Φοιβαπόλλων* τὸ 1817 δημοσιεύει στὸν «*Φιλολογικὸ Τηλέγραφο*» προκηρύξεις γιὰ τὴν προσεχῆ ἔκδοση τριῶν ἔργων του: ἐνὸς *Ὁργάνου Φιλοσοφικοῦ*, μιᾶς *Γραμματικῆς περὶ μέτρων καὶ μιᾶς Ποιητικῆς*². ἀναγγέλλει τὴν ἔκδοση τῶν *Αἰθιοπικῶν* τοῦ Ἡλιόδωρου καὶ τῶν *Ποιμενικῶν* τοῦ Λόγγου καὶ ἐκδίδει δύο μελέτες, οἱ ὁποῖες τιτλοφοροῦνται *Διατριβαὶ Λογικῆς, Μαθηματικῆς καὶ Φιλολογίας*³. Ἀλλῃ συνεργασία τοῦ *Φοιβαπόλλωνα* στὸν «*Φιλολογικὸ Τηλέγραφο*», τὸν ἐπόμενο χρόνο, εἶναι ἡ μετάφραση μιᾶς κριτικῆς τοῦ Daunou πάνω

1. Ρωξάνη Δ. Ἀργυροπούλου, *Παναγιώτης Φοιβαπόλλων καὶ Φοιβαπόλλων ὁ ἐκ Σμύρνης*, «Ὁ Ἑρανιστής» (1968), 43 κέξ.

2. «*Φιλολογικὸς Τηλέγραφος*» 1817, 41 - 43, 45 - 47· ταυτόχρονη ἀγγελία

γίνεται καὶ στὸν «Ἑλληνικὸ Τηλέγραφο» τῆς ἴδιας χρονιᾶς στὶς σσ. 140, 146, 224.

3. «*Φιλολογικὸς Τηλέγραφος*» 1817, 65.

στο *Mémoire sur les oracles des anciens* τοῦ Clavier⁴· στήν μετάφραση αὐτή ὁ Φοιβαπόλλων κάνει ἔκκληση γιὰ τὴν προεγγραφή συνδρομητῶν γιὰ τὴν νεοελληνικὴ μετάφραση τῶν «Ἀττικῶν» τοῦ Παυσανία καὶ τοῦ «Χρονικοῦ» τοῦ Φραντζῆ⁵. Στὰ 1819 ἀπαντοῦμε τὸν Φοιβαπόλλωνα στὸν «Λόγιο Ἑρμῆ» καὶ στήν «Ἀθηνᾶ»· στὸν «Λόγιο Ἑρμῆ» μεταφράζει τὸ πρόγραμμα τοῦ «ἐν Παρισίοις βασιλικοῦ Ἀθηναίου» καὶ στήν «Ἀθηνᾶ» δημοσιεύει δυὸ δικές του μελέτες ἡ μία *Περὶ φωτισμοῦ τῆς γῆς* καὶ ἡ ἄλλη *Περὶ διαφορῶν καὶ σειρῶν*⁶. Ἐκτὸς ἀπὸ τίς παρουσίες αὐτὲς τοῦ Φοιβαπόλλωνα μέσα στὸν προεπαναστατικὸ τύπο, ὁ Φοιβαπόλλων ἐκδίδει στὰ 1817 τὴν νεοελληνικὴ μετάφραση τοῦ *Αἶντα μαστιγοφόρου* τοῦ Σοφοκλῆ καὶ ὑπογράφει τὴν ἀφιέρωση μὲ τὰ ἀρχικὰ Φ[οιβαπόλλων] Σ[μυρναῖος]⁷.

Ποιὸς ὅμως λόγιος νὰ κρύβεται κάτω ἀπὸ τὸ παρωνύμιο αὐτό; Ὁ Σοφοκλῆς Οἰκονόμος στὰ *Σωζόμενα φιλολογικὰ συγγράμματα* τοῦ πατέρα του Κωνσταντίνου Οἰκονόμου, ἀναφέρει ὡς Φοιβαπόλλωνα τὸν Σμυρναῖο Γεώργιο Ἰωαννίδη, ὁ ὁποῖος στὰ 1814 χρημάτισε ὑποδιδάσκαλος στὸ Φιλολογικὸ Γυμνάσιο τῆς Σμύρνης, στὸ ὁποῖο, ὡς γνωστό, ἓνας ἀπὸ τοὺς διευθυντὲς ἦταν καὶ ὁ Κ. Οἰκονόμος⁸. Τὴν ἴδια πληροφορία βρίσκουμε στήν *Leukothea* τοῦ Carl Iken ὁ ὁποῖος γράφει ὅτι ὁ «Ph. oder G. Johannides aus Smyrna» μεταφράζει ἄρθρα στὸν «Λόγιο Ἑρμῆ» καὶ προσθέτει ὅτι ἴσως ὁ Γ. Ἰωαννίδης νὰ ἔπεσε στὸν Ἀγῶνα⁹. Ἀλλὰ ὅπως θὰ δείξουμε σὲ λίγο τόσο οἱ πληροφορίες τοῦ Οἰκονόμου ὅσο καὶ ἐκεῖνες τοῦ Iken εἶναι στήν πραγματικότητά ἐσφαλμένες¹⁰.

4. «Φιλολογικὸς Τηλέγραφος» 1818, 156, 166.

5. Ὁ. π., 166.

6. «Ἑρμῆς ὁ Λόγιος» 1819, 133-143· «Ἀθηνᾶ» 1819, 17, 19-21, 54-58.

7. Τὸ βιβλίον αὐτὸ ἐκδόθηκε στήν Βιέννη, βλ. Δ. Γκίνη - Β. Μέξα, *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία 1800-1863*, ἀρ. 1003· γιὰ τὸν ἀριθμὸ τῶν συνδρομητῶν του βλ. Φ. Ἡλιοῦ, *Βιβλία μὲ συνδρομητές. I. Τὰ χρόνια τοῦ Διαφωτισμοῦ (1749-1821)*, «Ὁ Ἑραμιστής» 12 (1975), 147.

8. Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος, *Τὰ*

σωζόμενα φιλολογικὰ συγγράμματα ἐκδιδόμενα ἀπὸ τὸν Σοφοκλῆ Κ. Οἰκονόμο, Ἀ. 1871, Α' 58, 407. Οἱ Π. καὶ Γ. Ἰωαννίδης ἀναφέρονται στὸν κατάλογο τῶν *Γραμματικῶν ἢ ἐγκυκλίων παιδευμάτων* τοῦ Κ. Οἰκονόμου, Βιέννη 1817, οα', οβ'.

9. Carl Iken, *Leukothea. Eine Sammlung von Briefen eines geborenen Griechen über Staatswesen, Literatur und Dichtkunst des neueren Griechenlands*, Λειψία 1825, Β', 197.

10. Ἡ σύγχυση ποὺ ὑπάρχει ἀκόμη καὶ σήμερα γύρω ἀπὸ τὴν δρα-

Στὴν λύση τοῦ προβλήματος αὐτοῦ μᾶς ὁδήγησε ἡ φράση τοῦ Φοιβαπόλλωνα μέσα στὴν μετάφραση τῆς κριτικῆς τοῦ Daunou τοῦ *Mémoire sur les oracles des anciens* ὅπου, ὅπως ἀναφέραμε προηγουμένως, ὁ Φοιβαπόλλων κάνει ἐκκλήση γιὰ τὴν προεγγραφή συνδρομητῶν γιὰ τὴν μετάφραση τῶν Ἀττικῶν τοῦ Παυσανία καὶ τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Φραντζῆ· ἐπίσης ἐξιστορεῖ τὶς δυσκολίες ποὺ ἀντιμετώπισε στὴν προσπάθειά του αὐτὴ καὶ ἀναφέρει τὰ πρόσωπα ποὺ τὸν ἐνεθάρρυναν νὰ τὴν συνεχίσει. «Κατὰ τὴν ἐν Τεργεστίῳ διατριβὴν μου μετέφρασα εἰς τὴν γλῶσσαν μας τὰ Ἀττικά, Κορινθιακά, Λακωνικά καὶ Μεσσηνιακά τοῦ Παυσανίου... διὰ νὰ γίνῃ δὲ ἡ ἐκδοσις πλέον ἀκριβής, ἀπεφάσισα νὰ μεταβῶ εἰς τὰ Παρίσια διὰ νὰ ἐπαυξήσω τὰ σχόλια τῆς μεταφράσεώς μου ἀπὸ ἄλλας ἐκδόσεις, καὶ διὰ νὰ ἀκολουθήσω ἐκεῖ τὸν τύπον, ὡς ἐντελέστερον καὶ λαμπρότερον... ἡ παρακίνησις πολλῶν φιλολόγων τοῦ γένους, καὶ κατ' ἐξοχὴν τοῦ εὐγενοῦς κυρίου Ἀνδρέου Μουστοξύδου, ἀνδρὸς φιλογενοῦς, καὶ ἀρίστου φιλόλογου, μὲ ἐμψύχωσαν εἰς τὸ ἐπιχειρήμα μου, καὶ ἀποκατέστησαν τὰ ἀδύνατα δυνατά· ἐκτὸς τούτων ὅλων ἡ φιλόμουσος ἀδελφότης τῶν κυρίων Κάρζια, διὰ τοῦ φίλου μου κυρίου Μάρκου Γ. Κάρζια Κλεισουραίου μὲ ἐνεθάρρυνεν εἰς αὐτὸ τὸ δύσκολον, ἐπίπονον καὶ πολυέξοδον ἔργον, συνδραμούσα πλουσίως εἰς τὰ ἔξοδα τοῦ τύπου»¹¹. Τὴν συνέχεια στὴν ἀναγγελία αὐτῇ τῶν ἐκδόσεων τοῦ Φοιβαπόλλωνα τὴν συναντοῦμε στὰ 1819 στὸ «Μουσεῖον ἢ ἑφημερίς ἑλληνική, φιλολογική, ἐπιστημονική καὶ τεχνική. Ἐκδιδομένη ὑπὸ Παναγιώτου Ἰωαννίδου Σμυρναίου διδασκάλου τῆς ὑψηλῆς μαθηματικῆς, τῶν φυσικομαθηματικῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας, πρῶτην καθηγητοῦ τοῦ ἐν Ἰασσίῳ Ἡγεμονικοῦ Λυκείου εἰς τὴν μαθηματικὴν»... «Ἄν ὁ ἐχθρὸς τοῦ γένους Σαλαμίνιος», γράφει ὁ Π. Ἰωαννίδης στὸ «Μουσεῖον», «δὲν ἐμπόδιζε τὸν ἐν Βιέννῃ φίλον μου Κ. Μάρκον Γ. Κάρζαν διὰ γραμμάτων καὶ διὰ μέσου ἄλλων τινῶν ἐχθρῶν μου ἀπὸ τοῦ νὰ μὴ κάμῃ τὴν συνδρομὴν, τὴν ὁποῖαν μοὶ ὑπεσχέθη, καὶ δὲν ἔγραφε ἔτι εἰς πολλὰ μέρη κατ' ἐμοῦ, βεβαίως τὰ Ἀττικά τοῦ Παυσανίου ἤθελε εἶναι τυπωμένα¹²... οἱ αὐτοὶ συνδρομηταὶ ἐπιθυμοῦσι

στηριότητα τῶν ἀδελφῶν Ἰωαννίδη φαίνεται ἀπὸ δύο σημειώσεις στὴν ἐκδοσὴ τοῦ *Ἱστορικοῦ ἀρχείου* Ἀλεξ. Μαυροκορδάτου, Ἀθ. 1963 - 1968, 213 ὅπου ἐσφαλμένα ἀναφέρεται ὅτι

ὁ Π. Ἰωαννίδης εἶναι ἐκεῖνος ποὺ ἔγινε καθηγητὴς τῆς Ἰονίου Ἀκαδημίας.

11. «Φιλολογικὸς Τηλέγραφος» 1818, 169.

12. Ὁ Ἰωαννίδης δίνει τὸν ἀριθμὸ

νά παραφρασθῶσι καὶ τὰ Χρονικά τοῦ Φραντζῆ εἰς τὴν ἤδη ὁμιλουμένην ἑλληνικὴν γλῶσσαν τῶν ὁποίων τὴν παράφρασιν ἐπεχειρίσθην ἐν Τεργέστη μετὰ τινος φίλου, καὶ τὴν εἶδῃσιν ἐτύπωσα πρὸ πολλοῦ εἰς τὸν ἑλληνικὸν Τηλέγραφον»¹³. Τὰ ἴδια ἐπαναλαμβάνει ὁ Παναγιώτης Ἰωαννίδης, δέκα τέσσαρα χρόνια μετὰ, ὅταν ἐκδίδει μία ἄλλη ἐφημερίδα στὸ Παρίσι, τὴν «Πολύγλωττο». «Στρέφοντι τοίνυν ἐκ παίδων, ταύτην ἐν νῶ τὴν ἀρχήν, οὐ μικρὸν ἐδόκει, εἴ τι χρήσιμον τῇ πατρίδι φανοίμην παρέχων, ὅσα γε ἐς δύναμιν ἦκει· ταύτη τοι ἐν Ἰασίῳ τῆς Δακίας, κατὰ τὸ Ἑγεμονικὸν Λύκειον τὴν Φιλοσοφίαν, καὶ Μαθηματικὴν διδάσκοντι, ἐπιτάγματι τοῦ τινικαῦτα τὰς ἡνίας τῆς ἀρχῆς διέποντος Ἰωάννου Καλλημάχου, καὶ προτροπῇ τοῦμοῦ φίλου, Δόκτορος τῶν ἐπιστημῶν Δημητρίου Γοβδελαά, τὰ τῆς στοιχειώδους, καὶ ὑψηλῆς Μαθηματικῆς, πρὸς χρῆσιν τῶν παρ' ἐμοὶ μαθητευομένων τῶ χύδην λόγῳ συνετέτακτο. Ἐν Βιέννῃ δὲ τῆς Ἀουστρίας ἀφιγμένῳ τὰ τοῦ Πausaniou εἰς τὴν ἀπλὴν μετήνεκτο φωνήν, καὶ ἡ τοῦ Αἰάντος μαστιγοφόρου τραγωδία, ἥντις τῶν ἐμπόρων φιλογενῆς, Μάρκος ὁ τοῦ Γεωργίου Κάρζα, ἰδίᾳ δαπάνῃ, ἐς φῶς ἐξέδωκε. Τῇ προτροπῇ δὴ οὖν τοῦτου τοῦ ἀνδρός, μάλιστα δὲ τοῦ ἐν μακαρίᾳ τῇ λήξει σοφοῦ Ἀνθίμου Γαζῆ, ἔγνω ἐς Παρίσιον μεταβῆναι, ἐπὶ τοῦ Πausaniou ἐκδόσει, καὶ τῇ τοῦ Μαθηματικοῦ μου συγγράμματος ἐπαυξήσει»¹⁴. Δὲν ὑπάρχει πλέον καμμία ἀμφιβολία ὅτι ὁ Φοιβαπόλλων ὁ ἐκ Σμύρνης εἶναι ὁ Παναγιώτης Ἰωαννίδης καὶ ὅχι ὁ Γεώργιος Ἰωαννίδης, ὅπως ὑποστήριζε ὁ Οἰκονόμος, ὁ ὁποῖος προφανῶς ἔκαμε σύγχυση ἀνάμεσα στοὺς δύο ἐξαιτίας τῆς συγγενείας τους. Γιὰ τὴν συγγένεια τοῦ Παναγιώτη Ἰωαννίδη μετὰ τὸν Γεώργιο Ἰωαννίδη, πληροφορίες μᾶς δίνονται ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Παναγιώτη Ἰωαννίδη στὴν «Πολύγλωττο» ὀνομάζοντας τοὺς συνεργάτες τῆς ἐφημερίδας τοῦ αὐτῆς, ὁ Π. Ἰωαννίδης γράφει τὰ ἐξῆς: «Εἰς τὴν Ἑπτάνησον δὲ ἔχομεν γενικὸν ἐπιστάτην, σύμβουλον, καὶ μέλος ἀντεπιστέλλον τὸν προσφιλέστατον ἡμῶν ἀδελφὸν Γεώργιον Ἰωαννίδην διδάσκαλον τῆς φιλοσοφίας τῆς ἐν Κερκύρᾳ Ἀκαδημίας»¹⁵.

Οἱ ἀδελφοὶ Παναγιώτης καὶ Γεώργιος Ἰωαννίδη ἀνέπτυξαν μία ἀξιόλογη δραστηριότητα μέσα στὴν κίνηση τοῦ νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ καὶ ἡ ὁποία ἀξίζει νὰ ἐπισημανθεῖ. Γεννημένοι στὴν Σμύρνη

τῶν συνδρομητῶν στίς δύο αὐτὲς ἐκδόσεις, βλ. Φ. Ἡλιοῦ, ὁ. π., 157.

13. «Μουσεῖον» 1819, 15 - 16.

14. «Πολύγλωττος» 1833, αρ. 1
1ης Φεβρουαρίου 1833, 4.

15. Ὁ. π., 2.

στο τέλος τοῦ ΙΗ' αἰώνα — γιὰ τὸν Γεώργιο γνωρίζουμε τὸν ἀκριβῆ χρόνο τῆς γέννησής του, 1792—¹⁶ ἔστρεψαν πολὺ νέοι τὰ ἐνδιαφέροντά τους πρὸς τὴν ἐκπαίδευση. Συναντοῦμε τὸν Παναγιώτη Ἰωαννίδη οἰκοδιδάσκαλο στὸ σπίτι τοῦ μεγάλου λογοθέτη Ἀλεξάνδρου Μάνου στὴν Πόλη¹⁷ καὶ ἀργότερα στὸ Ἰάσι καθηγητὴ τῆς φιλοσοφίας καὶ τῶν μαθηματικῶν στὴν Ἑγεμονικὴ Σχολή· ἐνῶ ὁ Γ. Ἰωαννίδης χρημάτισε ὑποδιδάσκαλος στὸ Φιλολογικὸ Γυμνάσιο τῆς Σμύρνης γιὰ νὰ καταλήξει ἀργότερα στὴν Ἰόνιο Ἀκαδημία, καθηγητῆς τῆς φιλοσοφίας¹⁸.

Ὁ Παναγιώτης Ἰωαννίδης ἀνέπτυξε μεγάλη συγγραφικὴ καὶ ἐκδοτικὴ δραστηριότητα μετὰ τὴν ἀναχώρησή του ἀπὸ τὸ Ἰάσι γύρω στὰ 1817¹⁹, ὅπως εἶδαμε πρὶν μὲ τίς διαφορὲς ἀγγελίες του καὶ δημοσιεύσεις του. Ἀπὸ τὸ 1819 στρέφεται πρὸς τὴν δημοσιογραφία καὶ ἐκδίδει στὸ Παρίσι δύο περιοδικὰ τὴν «Ἀθηνα» καὶ τὸ «Μουσεῖον». Ἀρχικὰ ὁπαδὸς τοῦ Κοραῆ²⁰, ὁ Π. Ἰωαννίδης πρεσβεύει λίγο ἀργότερα μία μέση ὁδὸ στὸ γλωσσικὸ ζήτημα: «Ὅτε ἤρχισα τὴν ἐκδοσὶν τῆς Ἀθηνα», γράφει ὁ Π. Ἰωαννίδης στὸ «Μουσεῖον», «ἐπρότεινα εἰς τοὺς λοιποὺς συνεργάτας νὰ ἀκολουθήσωμεν τὸν μέσον δρόμον, καὶ ὄχι φατρίας, μεταχειριζόμενοι φράσιν ἀπλῆν τοῦ γένους, καὶ ὄχι μακαρονιστικὴν, ἢ κορακιστικὴν· διότι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἡδυνάμεθα νὰ γράφωμεν ἐλευθέρως τὴν ἀλήθειαν»²¹. Ἀλλὰ στὰ 1833 ὅταν ἐκδίδει

16. Ληξιαρχικὴ πράξις θανάτου τοῦ Γ. Ἰωαννίδη στὸ Ληξιαρχεῖο Κερκύρας.

17. «Φιλολ. Τηλέγραφος» 1817, 42.

18. G. Chassiotis, *L'instruction publique chez les grecs*, Παρίσι 1981, 79. Ὁ Π. Ἰωαννίδης στὰ 1817 βρισκόταν στὴν Τεργέστη καὶ μετὰ στὴν Βιέννη, ὅπως εἶναι φανερό ἀπὸ τίς συνεργασίες του στὸν προεπαναστατικὸ τύπο. Ὁ Π. Ἰωαννίδης ἦταν καθηγητῆς σὲ ἀνώτερη σχολὴ πρὶν ἀπὸ τὸ 1817, ἐνῶ τότε ὁ Γ. Ἰωαννίδης δὲν ἦταν παρὰ 25 χρονῶν καὶ δὲν εἶχε τελειώσει τίς σπουδές του· τὸ γεγονὸς αὐτὸ μᾶς πείθει ὅτι ὁ Π. Ἰωαννίδης πρέπει νὰ ἦταν ὁ μεγαλύτερος ἀπὸ τοὺς δύο.

19. Ρωξάνη Δ. Ἀργυροπούλου, ὁ. π., 44. Ἡ Ariadna Camariano - Cioran στὸ ἔργο της *Les Académies Princières de Bucarest et de Jassy et leurs professeurs*, IMXA, Θεσσαλονίκη 1974 δὲν ἀναφέρει τὸν Π. Ἰωαννίδη ὡς καθηγητὴ στὴν Σχολὴ τοῦ Ἰαίου. Ὡστόσο, ὁ Μ. Παρανίκας, *Ἱστορία τῆς Εὐαγγελικῆς Σχολῆς Σμύρνης*, Ἀθ. 1885, ἀρ. 183, τὸν μνημονεύει.

20. Ἡ κοραϊκὴ ἀντίληψη τοῦ Ἰωαννίδη γιὰ τὴν γλῶσσα φαίνεται μέσα στὴν προκήρυξή του γιὰ τὴν Ποιητικὴ τῆς νεώτερης ἑλληνικῆς γλώσσας, βλ. «Φιλολογικὸς Τηλέγραφος» 1817, 45 - 47.

21. «Μουσεῖον» 1819, 27-28.

πάλι στο Παρίσι την «Πολύγλωττο» ὁ Π. Ἰωαννίδης μεταχειρίζεται τὶς περισσότερες φορές μιὰ γλώσσα ἀρχαΐζουσα.

Οἱ ἐκδοτικὲς δραστηριότητες τοῦ Π. Ἰωαννίδη προκάλεσαν δυσάρεσκες ἀνάμεσα στοὺς Ἕλληνες στο Παρίσι. Ἡ μελέτη τοῦ Ἰωαννίδη στὴν «Ἀθηνᾶ» ὑπῆρξε ἡ ἀφορμὴ νὰ δεχθεῖ τὰ πυρὰ τοῦ Κ. Νικολόπουλου, ποὺ σὲ μία κριτικὴ του στὸν «Λόγιο Ἑρμῆ» ὑποστηρίζει ὅτι ἡ μελέτη αὐτὴ ἡ ὁποία τιτλοφορεῖται *Περὶ διαφορῶν καὶ σειρῶν* δὲν εἶναι παρὰ μετάφραση ἐνὸς τμήματος τοῦ *Traité des différences et des séries* τοῦ S. F. Lacroix. «Ἄς παραβάλλῃ μόνον ὁ ἀναγνώστης τὰς πρώτας σελίδας τοῦ συγγράμματος τούτου μὲ τὴν διατριβὴν τοῦ Κυρίου Ἰωαννίδη, καὶ ἂς εἴπῃ, ἂν πρέπη νὰ ὀνομασθῇ διατριβή, ἢ μετάφρασις ἢ κλοπή. Ὅταν ὁ Κύριος Φοιβαπόλλων μᾶς φανερώσῃ τὴν ἐφευρεσίν του, διὰ τῆς ὁποίας ἡ χρῆσις τῶν λογαρίθμων ἴσως θέλει γίνεῖ περιττή, θέλομεν ἐξετάσει τότε ὅποιον ὄνομα ἀρμόζει εἰς αὐτήν»²². Ἐπίσης ὁλόκληρο τὸ πρῶτο καὶ μοναδικὸ τεῦχος τοῦ «Μουσείου» ἀποτελεῖ ἓνα κατηγορητήριο τοῦ Ἰωαννίδη κατὰ τοῦ Νικολόπουλου καὶ ἡ ὀξύτητα του προκάλεσε κακὴ ἐντύπωση στὸ εὐρύτερο κοινόν²³. Ὁ Ἰωαννίδης ἀποκαλύπτει μὲ τὴν σειρά του ὅτι ὁ Μισοκλόπος Φιλοδικαίου εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ ψευδώνυμα τοῦ Νικολόπουλου· «ἡξεύρω καλῶς ὅτι σὺ ὁ ὑπογραφόμενος Μισοκλόπος Φιλοδικαίου εἶσαι ὁ Ἑλληνόφωνος Σαλαμίνιος, ὁ φιλογενὴς ἐξ Ἰωαννίνων, ὁ Κ. . . . Νικολόπουλος»²⁴. Ἀκόμη ὁ Ἰωαννίδης κατηγορεῖ τὸν Νικολόπουλο ὅτι ὑπῆρξε ἡ αἰτία νὰ διακοπεῖ ἡ κυκλοφορία τῆς «Ἀθηνᾶς» καὶ ὅτι ἐ-

22. «Ἑρμῆς ὁ Λόγιος» 1819, 389.

23. Σὲ ἐπιστολὴ του ὁ Ἰ. Κοντουμᾶς ἀναφέρει ὅτι τὸ α' τετράδιο τοῦ Μουσείου εἶναι γεμάτο «βακαλικὰς ὕβρεις δι' ὅσους τὸ γένος τιμᾷ» βλ. Charles Astruc et Marie - Louise Concasty, *Catalogue des manuscrits grecs - Troisième partie. Le supplément grec*, tome 3, Paris, Bibliothèque Nationale, 1960, 388. Μιὰ ἐκκλήσῃ γιὰ τὴν ἐγγραφή συνδρομητῶν στὸ «Μουσεῖον» εἶναι ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Π. Ἰωαννίδη ποὺ δημοσιεύεται στὸ περ. «Ξενοφάνης» 7

(1910), 470.

24. «Μουσεῖον» 1819, 33. Γιὰ τὸ ψευδώνυμο τοῦ Κ. Νικολόπουλου βλ. Στ. Καρατζᾶ, *Κοραῖς καὶ Νικολόπουλος*, Ἀθ. 1949, 10· ἐπίσης ὁ Δ. Σ. Γκίνης, *Τὰ ἀνώνυμα ἔργα τοῦ Κοραῖ*, Ἀθ. 1948, 42 ὑποστηρίζει ὅτι ὁ Μισοκλόπος Φιλοδικαίου εἶναι ὁ Ν. Πίγκολος. Ὁ Ἰωαννίδης δὲν εἶχε ἐκδόσει τὸν Παισανία οὔτε μέχρι τὸ 1833· τὴν χρονιά αὐτὴ ἀπευθύνει ἀπὸ τὸ Παρίσι ἐκκλήσῃ στὴν Ἰόνιο Γερουσία ζητώντας χρηματικὴ ἐνίσχυση. «Ho fatto già da qualche tempo

μπόδισε τὸν Μ. Γ. Κάρζια νὰ τοῦ δώσει τελικὰ τὸ χρηματικὸ ποσὸ ποὺ εἶχε ὑποσχεθεῖ γιὰ τὴν ἐκτύπωση τῆς μετὰφρασῆς τοῦ Παυσανία²⁵. ἄλλὰ ἡ βασικὴ αἰτία τῆς ἐχθρας τοῦ Νικολόπουλου ἦταν τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ ἐκδόσεις τοῦ Ἰωαννίδη μείωναν τὴν κυκλοφορία τοῦ «Λόγιου Ἑρμῆ», τοῦ ὁποῖου ὁ Νικολόπουλος ἦταν μόνιμος συνεργάτης στὸ Παρίσι²⁶.

Ὁ Π. Ἰωαννίδης θέλησε νὰ συμμετάσχει στὸν Ἀγώνα τοῦ 1821. Ἀπὸ τοὺς πρώτους κιόλας μῆνες τῆς Ἐπανάστασης φεύγει ἀπὸ τὸ Παρίσι²⁷ καὶ τὸν Μάιο τοῦ 1821 τὸν βρίσκουμε μετὰξὺ Τεργέστης καὶ Πίζας ζητώντας χρηματικὴ ἐνίσχυση καὶ προσπαθώντας νὰ βρεῖ πλοῖο γιὰ τὴν Ἑλλάδα²⁸. στὴν Τεργέστη συναντᾷ τὸν ἀδελφὸ του Γεώργιο Ἰωαννίδη, ὁ ὁποῖος ἀντιμετώπισε τὶς ἴδιες δυσκολίες μὲ ἐκεῖνον²⁹. Ἄν, ὅπως θὰ δοῦμε, ὁ Γ. Ἰωαννίδης κατόρθωσε νὰ ἀποβιβασθεῖ στὴν Πελοπόννησο καὶ νὰ συμμετάσχει στὸν Ἀγώνα, τὸ ἴδιο δὲν συνέβηκε μὲ τὸν Π. Ἰωαννίδη. Γιατὶ κατὰ τὸ χρονικὸ διάστημα τοῦ Ἀγώνα ὁ Π. Ἰωαννίδης βρίσκεται στὸ Παρίσι, ὅπου ἐπιδίδεται σὲ φιλελληνικὴ δράση. Στὰ 1825 καὶ 1826 ἐκδίδει στὸ Παρίσι τὶς μεταφράσεις δύο ἔργων τοῦ L. Bézout: τὴν *Γεωγραφία*

la traduzione delle opere di Pausania in greco moderno pel qual lavoro l' illustre conte di Capo d' Istria per incoraggiarmi ha sottoscritto per cinquanta esemplari. Ma le mie attuali circostanze non mi permettono peranchè di dare quest' opera alla luce». «Πολύγλωττος» 1833, 24.

25. «Μουσεῖον» 1819, 15 - 16.

26. «Μουσεῖον» 1819, 10.

27. *Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου* ἐκδ. Ἑμμ. Γ. Πρωτοψάλτη, τχ. 1, Ἑγγραφα τῶν ἐτῶν 1803 - 1822, Ἀθ. 1963, στὴν σελ. 53 σὲ ἐπιστολὴ τοῦ Κ. Πολυχρονιάδη μὲ ἡμερομηνία 2 Αὐγούστου 1821 ἀπὸ τὸ Παρίσι διαβάζουμε: «Ἔως τῶρα ἀνεχώρησαν ἐδῶθεν ὁ Σχινᾶς, ὁ Ρόδιος, ὁ Ἰωαννίδης, ὁ Κουτσιόφσκης, ὁ Τυπάλδος καὶ τὶς

Κυδωνιεύς». Στὴν μελέτη τοῦ Ὁ Νικόλαος Πίγκολος καὶ τὸ ἔργον του, «Ἀθηνᾶ» 68 (1965), 88, ὁ καθηγητὴς Ἑμμ. Γ. Πρωτοψάλτης λανθασμένα ἀναφέρει ὅτι ὁ Γ. Ἰωαννίδης εἶναι ἐκεῖνος ποὺ ἔφυγε ἀπ' τὸ Παρίσι μὲ τὴν ἔκρηξη τοῦ Ἀγώνα.

28. Ὁ. π., 213 ὁ Κ. Πολυχρονιάδης σὲ ἐπιστολὴ τοῦ μὲ ἡμερομηνία ιβ') κδ' Μαΐου 1822 ἀπὸ τὴν Πίζα γράφει τὰ ἐξῆς: «Οἱ Ἰωαννίδαι, διωχθέντες ἀπὸ τὴν Τεργέστην, ἤλθαν ἐδῶ, καὶ ὁ εἰς τὴν Γερμανίαν σπουδάσας ἐπῆγε διὰ ξηρᾶς εἰς τὸ Τριέστι καὶ πάλιν ἐδιώχθη. Ἦλθεν ὁ γνωστός σοι ἐν Παρισίῳ ἀδελφός του ζητῶν τὴν συνδρομὴν μου, καὶ τῷ ἀπεκρίθην ὅτι δὲν ἔχω χρήματα μῆτε διὰ λόγου μου».

29. Ρωξάνη Δ. Ἀργυροπούλου, *Παναγιώτης Φοιβατόλλων καὶ Φοιβαπόλλων ὁ ἐκ Σμύρνης*, ὁ. π., 48-49.

ἀστρονομική καὶ τὴν Γεωγραφία φυσική, ἀντιστοιχῶς³⁰. Ἡ ἑλληνική μετάφραση τῆς Γεωμετρίας ἀστρονομικῆς τυπώθηκε μέ χρήματα τοῦ ἴδιου τοῦ L. Bézout, ὁ ὁποῖος δώρισε 150 ἀντίτυπα στὴν Ἑλληνική Βουλὴ ἐνῶ ὁ Π. Ἰωαννίδης ἔλλα 200 ἀντίτυπα στοὺς Ὑδραῖους καὶ τοὺς Σπετσιῶτες. Στὸ προοίμιο τῆς μετάφρασης αὐτῆς ὁ Π. Ἰωαννίδης κάνει καὶ τὴν ἐξῆς διευκρίνιση : «ἀντιλήπτορες φάνητε τοῦμῳ ἐγχειρήματι ἐπ' ἀγαθῷ τῆς Ἑλλάδος. Σύγγενε τό ἀσθενὲς τῆς φύσεως, γνόντες τὸ πρόθυμον»³¹. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸν ὁ Π. Ἰωαννίδης δικαιολογεῖται γιὰ τὴν ἀπουσία τοῦ ἀπὸ τὸν ἐνεργὸ Ἀγώνα. Μέσα στὸ ἴδιο αὐτὸ προοίμιο, ὁ Π. Ἰωαννίδης μᾶς δίνει μία ἐνδιαφέρουσα πληροφορία σχετικὰ μὲ τὴν μεταφραστικὴ του δραστηριότητα· ἀνάμεσα στὰ ἔργα τὰ ὁποῖα ἔχει μεταφράσει στὴν ἀπλὴ ἑλληνικὴ γλῶσσα περιλαμβάνει καὶ τὸν Συνταγματικὸ Χάρτη τῆς Γαλλίας. «Τάδε δὴ μοι ἀπ' ἀρχῆς ἐς δεῦρο συνετέτακτο καὶ μετήνεκτο ἑλληνιστί· ἃ ἔχοιμ' ἂν ἐπιδειῖξαι τοῖς βουλομένοις. Στοιχεῖα τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἐν πέντε πίναξι, Διάλογοι μὴ' ἐν τέσσαρσι φωναῖς, Ἀγγλικῇ, Γαλλικῇ, Ἑλληνικῇ ἀρχαίᾳ, καὶ νεωτέρᾳ, μετὰ σχολίων. Σειρὰ Στοιχειώδους τῆς Μαθηματικῆς· τὰ τοῦ Παυσανίου· ἢ τοῦ Αἰάντος μαστιγοφόρου τραγωδία· ὁ Συνταγματικὸς Γαλλικὸς χάρτης· ἢ Ἑλληνικὴ Ἀθηνᾶ, καὶ τὸ Μουσεῖον»³². Τὴν δὲ μετάφρασή του τῆς «Γεωγραφίας ἀστρονομικῆς» τοῦ Bézout ὁ Π. Ἰωαννίδης τὴν θεωροῦσε «ὡς προεισαγωγὴν πληρεστάτης ἐτέρας Γεωγραφικῆς πραγματείας συνταχθείσης μοι ἐν Βιέννῃ τῆς Ἀουστρίας»³³.

Τὸ ἔργο τοῦ Π. Ἰωαννίδου Στοιχεῖα τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἐν πέντε πίναξι μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ τὸ σημαντικότερό του. «Διήνυστο δὴ

30. Δ. Γκίνης - Β. Μέξας, Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία 1800 - 1863, Ἀθ. 1939, ἀρ. 1480, 1568. Ὅσο γιὰ τὴν μετάφραση τῆς Γεωγραφίας ἀστρονομικῆς τοῦ Βεζούτ, πάλι ὁ Κ. Οἰκονόμος κάνει σύγκυση ἀνάμεσα στοὺς δύο ἀδελφοὺς καὶ ἀναφέρει, ὁ. π., 407, ὅτι ὁ Γ. Ἰωαννίδης μετέφρασε τὸ ἔργο αὐτό. Βλ. Ρωξάνη Δ. Ἀργυροπούλου, ὁ. π., 49.

31. Γεωγραφία ἀστρονομικὴ ἢ σύντομος ἔκθεσις τοῦ πλανητικοῦ μας συστήματος συνταχθεῖσα μὲν Γαλλιστὶ ὑπὸ Λέοντος Βεζούτ... μεταφρασθεῖσα

δὲ εἰς τὴν νεωτέραν ἑλληνικὴν γλῶσσαν πρὸς χρῆσιν τῶν ἐν τῇ Ἑλλάδι προκαταρκτικῶν σχολείων ὑπὸ Π. Ἰωαννίδου Συμυρναίου, Διδασκάλου τῶν ὠραίων τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν καὶ τῆς Ἑλληνικῆς φιλολογίας, ἐπιτάγματι τοῦ βασιλικοῦ συμβουλίου τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημίας, Παρίσι 1825, VIII.

32. Ὁ. π., VIII-IX.

33. Ὁ. π., IX-X. Ὁ Ἰωσήφ Δε-Κιγάλλα στὸ Σχεδιάσμα Κατόπτρου τῆς Νεοελληνικῆς Φιλολογίας.

τουτὶ τὸ ἐπίπονον ἐγχείρημα ἐν δέκα ἔτεσι, μηδενὸς βοηθοῦντος ἐπὶ τὸ ἔργον, μάλιστα δὲ παντοίαις ἀπειργόντων τινων ραδιουργίαις» ἀναφέρει στὰ 1833 ὁ Π. Ἰωαννίδης.³⁴ Στὴν πραγματικότητα πρόκειται γιὰ μία μέθοδο ἐκμάθησης τῆς ἀρχαίας καὶ τῆς νεώτερης ἐλληνικῆς γλώσσας, «celle dont Rousseau et Condillac ont proclamé l'excellence, et qui, dans un enseignement de plusieurs années, a couronné nos efforts par les plus brillans résultats»³⁵. Ἡ μέθοδος αὐτὴ τιμήθηκε μὲ βραβεῖα ἀπὸ τὸ Ἀθήναιον, τὴν Γραμματικὴ Ἑταιρεία, τὴν Ἑταιρεία τῆς ἐθνικῆς ἀγωγῆς στὸ Παρίσι καὶ βασίζεται πάνω σὲ 20.000 παραδείγματα παρμένα ἀπὸ κείμενα τοῦ Ὁμήρου, τοῦ Αἰσχύλου, τοῦ Δημοσθένη καὶ ἄλλων ἐλλήνων κλασσικῶν. Τὸ ἀξίωμα τοῦ Ἰωαννίδη εἶναι «marcher toujours du composé au simple, c'est-à-dire par l'analyse, et passer ensuite à la synthèse, est un principe fondamental, sans exception»³⁶. Ὁ Ἰωαννίδης ἀκολουθεῖ τὰ ἐξῆς στάδια στὴν μέθοδό του : «Il nous suffira d'abord d'exposer les faits et de les soumettre tels qu'ils sont à la critique de chacun: plus tard, quand nous aurons amassé avec patience tous les élémens d'une bonne théorie, alors il sera temps d'y mettre le lien philosophique pour les réunir en faisceau. La synthèse ne sera chez nous que le dernier résultat de l'analyse»³⁷. Ἡ παιδαγωγικὴ αὐτὴ μέθοδος τοῦ Ἰωαννίδη εἶναι μία μέθοδος ἀναλυτικῆ. «Cependant il est actuellement prouvé par des expériences nombreuses que la lecture montrée par l'analyse n'est qu'un jeu; on apprend une phrase sans connaître ni mots, ni syllabes, ni lettres : voilà un premier tout, on le décompose en mots. Cette nouvelle sorte de tous se décompose en syllabes, et chaque syllabe est encore un tout qu'enfin je refonds en lettres, après quoi il n'y a plus de décomposition ou d'analyse possible. Ayant été défaits pièce à pièce, ces différens tous, on les recompose de toutes pièces avec la plus grande facilité, parce qu'on a commencé par le vrai commencement, qui est l'analyse»³⁸.

Τὴν μέθοδο αὐτῇ, ἐπίσης, ὁ Ἰωαννίδης ἀκολουθεῖ στὴν φιλολο-

Ἑρμούπολη 1846, 41 δὲν διευκρινίζει ποῖος ἀπὸ τοὺς δύο Ἰωαννίδες εἶναι ὁ μεταφραστὴς αὐτοῦ τοῦ ἔργου. Γεγονὸς ποὺ ἔκανε τὸν Σοφοκλῆ Οἰκονόμο νὰ νομίσει ὅτι ὁ Γεώργιος Ἰωαννίδης τὸ μετέφρασε. Βλ. *Τὰ σωζόμενα φιλολογικὰ*... ὁ. π., 407.

34. «Πολύγλωττος» 1833, φ. 15 Μαΐου, 5.

35. Ὁ. π., 17.

36. Ὁ. π., 19.

37. Ὁ. π., 17.

38. Ὁ. π., 19 - 20.

κή έφημερίδα πού άρχιζε νά εκδίδει την 1η Φεβρουαρίου 1833 στό Παρίσι με τόν τίτλο : «Πολύγλωττος έφημερίς, ή διδασκαλία πρακτική τής έλληνικής γλώσσης παλαιάς και νεωτέρας. Έκθεσις τών μεθόδων τής άγωγής, ανακαλύψεων, φιλολογίας, έμπορίου, τεχνών, έπιστημών»³⁹. 'Ο γαλλικός τίτλος τής έφημερίδας ήταν «Le Polyglotte, journal des méthodes d'enseignement, des arts et des sciences». Στόχος τής έφημερίδας αútης ήταν νά ενημερώσει άφενός τούς Έλληνες για την εκπαίδευση στην Γαλλία και άφετέρου τούς Γάλλους για θέματα τής άρχαίας και νεώτερης έλληνικής γραμματείας. «Γνωρίζοντες την ώφέλειαν την όποιαν δύναται νά προξενήση εις την Έλληνικήν και Γαλλικήν νεολαίαν Έλληνική έφημερίς, επεχειρίσθημεν κατά τό 1819 την έκδοσιν ένός τοιούτου περιοδικού συγγράμματος, επιγραφομένου ΑΘΗΝΑ· πλην δέν έδυνήθημεν νά τό έξακολουθήσωμεν, διά πολιτικές περιστάσεις. Έκτοτε δέν επαύσαμεν ζητούντες τρόπους νά άρχίσωμεν τό αútό ύπ' άλλην επιγραφήν, περιλαμβάνον μόνον φιλολογικάς άγγελίας, και γεγραμμένον εις Έλληνικήν παλαιάν, και νεωτέραν φωνήν, διά τούς φιλέλληνας, και τούς μελετώντας την Έλληνικήν γλώσσαν νέους, Γάλλους και Έλληνες· πλην έμποδίσθημεν άπό έλλειψιν τής άναγκείας πρós τόν τύπον δαπάνης, μάλιστα ένασχολούμενοι εις την έκδοσιν τών Πινάκων τής Έλληνικής γλώσσης παλαιάς και νέας, κατ' Αναλυτικήν Μέθοδον. Παρακινούμενοι δέ άπό τούς έφόρους τών Γυμνασίων (Leyvins, Favart, Sabatier, Muron, Michelot, Jubé), και άπό πλήθος σοφών Έλλήνων και φιλελλήνων, άρχίζομεν νέαν έφημερίδα επιγραφομένην ΠΟΛΥΓΛΩΤΤΟΣ περιλαμβάνουσας την Έλληνικήν φιλολογίαν, παλαιάν και νέαν, όλας τās μεθόδους τής διδασκαλίας, έφευρέσεις, επικρίσεις συγγραμμάτων, και γυμνάσματα μαθητών. Θέλομεν κοινοποιήσει διά τούς Έλληνες τόν άριθμόν τών Ακαδημιών τής Γαλλίας, τών Λυκείων, τών Γυμνασίων, και αútων τών παιδαγωγείων· τόν τρόπον τής παραδόσεως τών γενικών μαθημάτων, τής τούτων διατάξεως, και τής μελέτης και εϋταξίας τών μαθητών· τόν άριθμόν τών διδασκάλων, και τά συγγράμματα έκάστου, ώσαύτως και τās γενικάς συνελεύσεις και διατριβάς τών Ακαδημιών, και σοφών έταιρειών· διά δέ τούς Γάλλους, όσα περίεργα και λόγου άξια μανθάνομεν άπό την Έλ-

39. Στο Τμήμα Έντύπων τής Έθνικής Βιβλιοθήκης τής Γαλλίας σώζονται τχ. τής «Πολυγλώττου» άπό την 1η Φεβρ. 1833 μέχρι τό 1838.

Στό Νεοελ. Ίνστ. Σορβόννης ύπάρχει μία χφ. «Ανθολογία έπιστημών και φιλολογίας ύπό Ίωαννίδου Συμυναίου» (Πληροφορία κ. Φ. Ήλιού).

Ὁ Γεώργιος Ἰωαννίδης

Ἡ φωτογραφία ἀνήκει στὴν κυρία Λίνα Τρύφου τὸ γένος Ἰωαννίδη

32

POLYGLOTTE.

JOURNAL-RÉPERTOIRE
DE L'ENSEIGNEMENT DES LANGUES

GRECQUE ANCIENNE ET MODERNE, LATINE, ALLEMANDE, ANGLAISE,
ESPAGNOLE, ITALIENNE, ETC., ETC.,

DE LA HAUTE LITTÉRATURE,
DES ARTS, DES SCIENCES, DE L'HISTOIRE, DE LA PHILOSOPHIE,
des annonces de tous les cours et ouvrages,

Par M. Joannidis, de Smyrne,

DIRECTEUR ET FONDATEUR,
FAUBOURG DU TEMPLE, COUR PHILIBERT, N. 22.

— o o o —
SPECIMEN.
— o o o —

Paris,

IMPRIMERIE DE POUSSIELGUE,
RUE DE SÈVRES, N° 2.
1833.

λάδα». ⁴⁰ Ἄλλοῦ ὁ Ἰωαννίδης διασαφηνίζει ἀκόμη περισσότερο τὸ περιεχόμενο τῆς ἐφημερίδας του : «Le Polyglotte n'est point la feuille des salons; c'est le manuel des écoles, le répertoire nécessaire de quiconque veut apprécier en philosophe l'état littéraire, scientifique et moral de l'Europe». ⁴¹ Ὁ Ἰωαννίδης συγκρότησε, γιὰ τὴν ἔκδοσιν τῆς ἐφημερίδας αὐτῆς, τὴν ἐταιρεία τῆς «Πολυγλώττου» στὴν ὁποία συμμετεῖχαν Ἕλληνες καὶ Γάλλοι ἀνάμεσα στοὺς ὁποίους συγκαταλέγονταν ὁ Κοραΐς, ὁ Μινωΐδης Μηνᾶς, ὁ Hase καὶ ὁ Burnouf στὸ Παρίσι, ὁ Γ. Ἰωαννίδης καὶ ὁ Κ. Ἀσώπιος στὰ Ἐπτάνησα, οἱ ἀδελφοὶ Καπετανάκη στὴν Βιέννη, ὁ Κ. Μάης στὴν Μασσαλία καὶ στὴν Ἑλλάδα ὁ Ἀχιλλέας Κωδρινᾶς, ὁ Π. Σοφιανόπουλος καὶ ὁ Κ. Θερεϊανός⁴². Ὅμως παρόλο ὅτι διευρύνθηκε μὲ τὸν καιρὸ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἰδρυτικῶν μελῶν καθὼς καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν συνδρομητῶν τῆς «Πολυγλώττου», ὁ Ἰωαννίδης ἀντιμετώπιζε οἰκονομικὲς δυσκολίες καὶ ἡ ἐφημερίδα ἐνῶ ἀρχικὰ ἦταν ἐβδομαδιαία, ἔβγαινε ἀργότερα ἀραιότερα. Ὁ Ἰωαννίδης κάνει συχνὰ ἐκκλήσεις γιὰ χρηματικὴ βοήθεια μέσα ἀπὸ τὶς στῆλες τῆς «Πολύγλωττου». Στὰ 1836 γράφει : «Οὐδὲν λογισάμενος τοὺς πόνους, καὶ δαπάνας, ἀλλὰ προθύμως καὶ γενναίως πάσας τὰς δυσκολίας ἀπαντῶν. Χρὴ τοίνυν πάντας τοὺς σοφοὺς ἀντιλήπτορας γενέσθαι τῇ Ἐταιρείᾳ ἡμῶν, ἀποπέμποντας λόγους καὶ χρηματικὴν βοήθειαν, ὅσῃν ἕκαστος δύναται»⁴³. Σύμφωνα μὲ τὸν Queux de Saint-Hilaire, ἡ «Πολύγλωττος» δὲν μπόρεσε νὰ ἐπιζήσει ἀπὸ τὴν ἔλλειψη κοινοῦ τὸ ὁποῖο θὰ ἐνδιαφερόταν γιὰ μία παρόμοια ἐφημερίδα⁴⁴.

Τὰ βιογραφικὰ στοιχεῖα ποὺ διαθέτουμε γιὰ τὸν Γεώργιο Ἰωαννίδην εἶναι πληρέστερα. Γνωρίζουμε τὴν ἀκριβῆ ἡμερομηνία τῆς γέννησής του στὴν Σμύρνη στὰ 1792 καὶ τὸ ὄνομα τῆς μητέρας του, Χρυσού-

40. «Πολύγλωττος» 1833, specimen τῆς 1ης Φεβρουαρίου, 1.

41. "Ο. π., 15.

42. "Ο. π., 2.

43. "Ο. π., 1834, ἀρ. 8, 14.

44. Mis de Queux de Saint-Hilaire, *La presse dans la Grèce moderne depuis l'indépendance jusqu'en 1871*, «Annuaire des études grecques», V (1971), 150 - 151, «...enfin, en 1833, le Poly-

glotte (ὁ Πολύγλωττος), sous la direction de M. Joannides, de Smyrne. Le peu de relations de Paris avec les pays habités principalement par les Grecs n'ont pas permis à ces publications de se soutenir, malgré le talent de quelques-uns de leurs rédacteurs. Malheureusement aussi, les discussions littéraires y dégénéraient parfois en personnalités qui n'étaient pas propres à concilier les abonnés».

λα Μπαλῆ⁴⁵. Διδάκτωρ τῆς φιλολογίας καὶ τῆς φιλοσοφίας τοῦ πανεπιστημίου τῆς Γοττίγγης συνεργάζεται ἐπίσης μὲ τὸν «Λόγιο Ἑρμῆ»⁴⁶. Μὲ τὴν ἔκρηξη τῆς Ἐπανάστασης ὁ Γ. Ἰωαννίδης ἀποφασίζει μαζὶ μὲ ἄλλους Ἕλληνες φοιτητὲς νὰ κατεβοῦν στὴν Ἑλλάδα· ὁ Πολυζωίδης, ὁ Ψύλλας, ὁ Ἀσώπιος, ὁ Μανούσης καὶ ὁ Νέγρης συμμερίζονται μαζὶ μὲ τὸν Γ. Ἰωαννίδη τὸν κατατρεγμὸ τῆς ἀστυνομίας τοῦ Metternich καὶ ἀκούουν τὸν πρῶτο φιλελληνικὸ λόγο τοῦ W. T. Krug τὸ Πάσχα τοῦ 1821 στὴν Λευψία πηγαίνοντας στὴν Τεργέστη⁴⁷. Στὴν Τεργέστη ὁ Γ. Ἰωαννίδης ἐπιβιβάζεται σὲ πλοῖο γιὰ τὴν μαχομένη Ἑλλάδα καὶ μαζὶ μὲ τὸν Γ. Γλαράκη κατατάσσεται ὑπασπιστὴς τοῦ πρίγκιπα Γρ. Κατακουζηνοῦ στὰ Τρίκορφα τῆς Πελοποννήσου. Ἐλαβε μέρος στὴν πολιορκία τῆς Μονεμβασίας καὶ συνέταξε τὴν συνθήκη τῆς παράδοσης τοῦ φρουρίου. Ἡ ὑγεία του κλονίσθηκε ἀπὸ τὶς πολλὰς ταλαιπωρίες καὶ κακουχίες τοῦ πολέμου καὶ καταφεύγει στὴν Ἰταλία γιὰ τὴν ἀποκατάστασή της⁴⁸. Στὸ Λιβόρνο εἶναι πού στὰ 1823 ὁ Γ. Ἰωαννίδης γνωρίζεται μὲ τὸν λόρδο Γκύλφορντ, ὁ ὁποῖος τοῦ προτείνει νὰ διδάξει στὴν καινούργια Ἰόνιο Ἀκαδημία. Ἀλλὰ ἂς δοῦμε πῶς ὁ ἴδιος ὁ Γκύλφορντ ἀφηγεῖται τὴν γνωριμία του μὲ τὸν Ἰωαννίδη. «Il sign. Giorgio Giovannidi e un giovine greco da Smirne, il quale studio a Gottingen. Egli ritorno indi in Grecia, ma nell' anno decorso egli portossi a Livorno. Lo trovai qui, e mi stimo fortunato di averlo trovato. Le sue conoscenze, il suo carattere, la sua attività, e la sua abilità di sviluppare la facoltà de suoi scolari lo rendono inestimabile... non lo propongo per professore, ma come capo delle scuole classiche, atto a preparare i giovani che desiderano intraprendere studi superioris»⁴⁹. Ὁ Ἰωαννίδης δίδαξε στὴν ἀρχὴ ἀρχαῖα ἑλληνικά καὶ

45. Οἱ πληροφορίες αὐτὲς προέρχονται ἀπὸ τὴν ληξιαρχικὴ πράξη θανάτου τοῦ Γ. Ἰωαννίδη στὴν Κέρκυρα.

46. «Ἑρμῆς ὁ Λόγιος» 1819, 133, 361.

47. Ρωζάνη Δ. Ἀργυροπούλου, δ. π., 48-49. Βλ. ἐπίσης τῆς ἰδίας, «Ὁ W. T. Krug καὶ οἱ Ἕλληνες. Ἡ ἑλληνικὴ μετάφραση τοῦ «Griechenlands Wiedergeburt», «Ὁ Ἑρανιστής» 10 (1973), 271.

48. Οἱ πληροφορίες αὐτὲς περιέχονται στὸν ἐπικηδεῖο λόγο γιὰ τὸ Γ. Ἰωαννίδη, τὸν ὁποῖο ἐκφώνησε ὁ Νικόλαος Μαρκέτης τὸ 1892, βλ. Nakis Pierris, *Bibliographie Ioniennne* Ἀθ. 1966, 238, ἀρ. 1346.

49. Ἀρχεῖον Ἰονίου Γερουσίας, ἀναφορὰ τοῦ Guilford πρὸς τὸν λόρδο Sidney G. Osborne, γραμματέα τῆς Γερουσίας μὲ ἡμερομηνία Corfù, 24 Δεκεμβρίου 1823.

σώζεται ἐπιστολὴ τοῦ Γκύλφορδ μετ' ἡμερομηνία 3 Μαρτίου 1824 ὅπου ἐκφράζει τὴν εὐαρέσκειά του γιὰ τὴν διδασκαλία τοῦ Ἰωαννίδη καὶ ζητεῖ νὰ τοῦ δοθεῖ αὐξήση τοῦ μισθοῦ του καὶ κατοικία στὰ Παλαιὰ Ἀνάκτορα τῆς Κερκύρας⁵⁰.

Ἡ Ἰόνιος Ἀκαδημία ἄρχισε νὰ λειτουργεῖ ἔξη μῆνες πρὶν ἀπὸ τὰ ἐπίσημα ἐγκαίνιά της ποὺ πραγματοποιήθηκαν στὶς 17)29 Μαΐου 1824⁵¹. Ὅπως ἀναφέρει ἡ «Ἐφημερίδα τῶν Ἐνωμένων Ἐπαρχιῶν τῶν Ἰονικῶν Νήσων» καθηγητὲς τῆς φιλοσοφίας διορίσθηκαν ὁ Ἰωάννης Καρναντίνος, ὁ Κωνσταντῖνος Ἀσώπιος, ὁ Νικ. Πίγκολος, ὁ Γεώργιος Ἰωαννίδης καὶ ὁ ἄγγλος Ἰάκωβος Λουζινιανός⁵². Στὸν κατάλογο τῶν μαθημάτων τῆς Ἀκαδημίας μετ' ἡμερομηνία 1η Νοεμβρίου 1825 διαβάζουμε ὅτι ὁ Γ. Ἰωαννίδης δίδασκε στοιχεῖα φιλοσοφίας κάθε μέρα· μετὰ ὅμως ἀπὸ τὴν ἀποχώρησιν τοῦ Νικ. Πίγκολου ἀπὸ τὴν Ἰόνιον Ἀκαδημία, ὁ Γ. Ἰωαννίδης ἀνέλαβε νὰ διδάσκει λογικὴ⁵³.

Μία εἰκόνα τῆς δραστηριότητος τοῦ Γ. Ἰωαννίδη ὡς καθηγητὴ τῆς φιλοσοφίας στὴν Ἰόνιον Ἀκαδημία μᾶς παρέχει ὁ Γ. Τυπάλδος - Ἰακωβάτος στὴν χειρόγραφὴ του *Ἱστορία τῆς Ἰόνιας Ἀκαδημίας*⁵⁴, ὅπου ἀναφέρεται μετ' σεβασμὸ καὶ ἐκτίμησιν στὸν παλὸν τοῦ δάσκαλου, τὸν «τίμιον Ἰωαννίδην»⁵⁵. Ὁ Ἰωαννίδης στὸν πρῶτον χρόνον τῆς λειτουργίας τῆς Ἀκαδημίας, γράφει ὁ Τυπάλδος - Ἰακωβάτος «ἐδείχνη ρητορικὴ δύο φορές τὴ βδομάδα, τὰς δὲ ἐπιλοιπεὺς ἡμέρας ἐξήγαγε τὸν «Περὶ στεφάνου» λόγον τοῦ Δημοσθένη καὶ ὅ,τι ἄλλο ᾔθελε προφθάσ'

50. Ἀρχεῖον Ἰονίου Γερουσίας, ἐπιστολὴ τοῦ Guilford μετ' ἡμερομηνία 3 Μαρτίου 1824.

51. Α. Μ. Ἰδρωμένος, *Περὶ τῆς ἐν ταῖς Ἰονίοις Νήσοις ἐκπαιδεύσεως ἀπὸ τῆς εἰς τοὺς Ἑνετοὺς ὑποταγῆς μέχρι τῆς ἐθνικῆς αὐτῶν ἀποκαταστάσεως*. «Ἀττικὸν Ἡμερολόγιον» 1874, 217· βλ. G. Chassiotis ὁ.π., 157.

52. «Ἐφημερίς τῶν Ἐνωμένων Ἐπαρχιῶν τῶν Ἰονικῶν Νήσων», Κορφοί 3)15 Ἰουνίου 1824, ἀρ. φ. 153, 2. Βλ. ἐπίσης Γερασίμου Ι. Σαλβάνου-Βάσως Γ. Σαλβάνου, *Ἡ Ἰόνιος Ἀκαδημία. Ὁ ἰδρυτὴς αὐτῆς κόμης Γύλφορδ. Οἱ καθηγηταὶ καὶ σπουδασταὶ αὐτῆς*. Ἀθ. 1949, 23.

53. Ὁ κατάλογος αὐτὸς προέρχεται ἀπὸ τὴν Βιβλιοθήκην Τυπάλδων - Ἰακωβάτων στὸ Ληξούρι· μικροταινία ὑπάρχει στὸ ΚΝΕ)ΕΙΕ.

54. Τὸ χειρόγραφο τῆς *Ἱστορίας τῆς Ἰόνιας Ἀκαδημίας* τοῦ Γ. Τυπάλδου-Ἰακωβάτου (1837) ἀπὸκειται στὴν Βιβλιοθήκην Τυπάλδων - Ἰακωβάτων στὸ Ληξούρι· μικροταινία ΚΝΕ)ΕΙΕ, ἀρ. 9. Τὸ ἔργο αὐτὸ μετ' ἐπιμέλειαν τοῦ Σπ. Ἀσδραχὰ τυπώνεται ἀπὸ τὶς ἐκδόσεις «Ἑρμῆς». Οἱ παραπομπὲς στὸ κείμενον αὐτὸ γίνονται μετ' ἀσφάλειαν τὴν σελιδαριθμῆσιν τοῦ τυπωμένου κειμένου.

55. Ὁ. π., 28.

ἀπὸ τοὺς ρήτορες». ⁵⁶ Στὸν δεύτερο χρόνο τῆς λειτουργίας τῆς Ἀκαδημίας εἶναι πού, σύμφωνα μὲ τὸν Τυπάλδο - Ἰακωβάτο, ἀπεχώρησαν ἀπὸ τὴν Ἀκαδημία ὁ Πίγκολος καὶ ὁ Φαρμακίδης: «στὴν καθέδρα τοῦ Φαρμακίδη ἀνέβηκε ὁ Τυπάλδος καὶ στοῦ Πίγκολου ἐκάθησ' ὁ Ἰωαννίδης, διδάσκοντας στοιχεῖα φιλοσοφίας κάθε μέρα, ἀφήνοντας ἔτσι κι' αὐτὸς τὴν ρητορικὴ καὶ τὸ Δημοσθένη» ⁵⁷. Ὁ Ἰωαννίδης τὸν τρίτο χρόνο εἶχε ὡς μαθήματα «φιλοσοφία, ἡγουν ψυχικὴν ἀνθρωπολογία καὶ καθολικὰ γραμματικὰ καὶ Ἀρχὲς φιλοσοφίας, ἄλλο μάθημα ἢ θεμελιώδη φιλοσοφία καὶ λογική. Τὰ μαθήματα αὐτοῦ τοῦ χρόνου ἦταν τὰ λαμπρότερα του» παρατηρεῖ ὁ Τυπάλδος - Ἰακωβάτος ⁵⁸. Στὸ τέλος αὐτῆς τῆς χρονιᾶς οἱ καθηγητὲς τῆς Ἰονίου Ἀκαδημίας ἔστησαν τὴν προτομὴ τοῦ Γκύλφορδ γιὰ νὰ δείξουν τὴν εὐγνωμοσύνη τους στὸ πρόσωπό του ⁵⁹. Ὁ θάνατός του ὅμως τὸν Ὀκτώβρη τοῦ 1827 ἐπέφερε σημαντικὲς ἀλλαγές στὴν σύνθεση καὶ τὴν λειτουργία τῆς Ἀκαδημίας καὶ ὁ Ἰωαννίδης ἔπεσε σὲ δυσμένεια. Ὁ ἀρμολογὴς Ἀδαμ, σύμφωνα μὲ τὰ λόγια τοῦ Τυπάλδου - Ἰακωβάτου, «πέταξε» τὸν Ἰωαννίδη ἀπὸ τὴν ἔδρα τῆς φιλοσοφίας καὶ τοποθέτησε τὸν Νεόφυτο Βάμβα ⁶⁰. Τότε, προσφέρθηκε στὸν Γ. Ἰωαννίδη ἡ θέση τοῦ διευθυντῆ τῆς Σχολῆς τῆς Ἀγίας Μαύρας ἀλλὰ ἐκεῖνος τὴν ἀποποιήθηκε ⁶¹. Στὰ 1833 ὁ Nugent πρότεινε στὸν Ἐμμ. Θεοτόκη, πρόεδρο τότε τῆς Ἰονίου Βουλῆς, τὴν σύσταση μιᾶς κρατικῆς ἐπιτροπῆς μὲ κύριο ἔργο τῆς τὴν δημοσίευση φιλολογικῶν ἔργων. «Ἰδὼν τὰς δυσκολίας ὑπὸ τὰς ὁποίας εὕρεται ἡ τύπωσις φιλολογικῶν πονημάτων καὶ ἡ αὐτῶν δημοσίευσις εἰς τὸ Κράτος τοῦτο, ἐξαίρετως καθόσον ἀφορᾷ τὰ μεγάλα ἔξοδα ὅπου ἀπαντοῦν οἱ καταγινόμενοι εἰς τὴν ἔκδοσιν αὐτῶν», γράφει ὁ Nugent σὲ ἐπιστολὴ του τῆς 14ης Ἰανουαρίου 1833 ⁶², «σπεύδω νὰ συστήσω εἰς τὴν Ἐκλαμπροτά-

56. "Ο. π., 37. Βλ. Σ. Κ. Σακελλαρόπουλος. *Σημειώσεις περὶ τῆς Ἰονίου Ἀκαδημίας* ΔΙΕΕ 1(1883), 262-266.

57. "Ο. π., 43-44, 47. Πρβλ. τὴν ἐπιστολὴ τοῦ Ἀ[ριστοτέλη] Β[αλαωρίτη] στὴν «Ἐστία» 7(1879) 204 ὅπου ἀναφέρεται ὅτι ὁ «Πίγκολος ἀνεχώρησεν ἐκ Κερκύρας τὸ 1824 καὶ οὐχὶ τὸ 1827...».

58. *Ἱστορία τῆς Ἰονίας Ἀκαδημίας*, ὁ. π., 55.

59. "Ο. π., 59.

60. "Ο. π., 71. Ὁ Ἀριστοτέλης

Βαλαωρίτης, ὁ. π., ἀναφέρει ὅτι τὸ 1828 διαλύθηκε σχεδὸν ἡ Ἀκαδημία. Βλ. ἐπίσης Γερ. Ι. Σαλβάνος-Βάσως Γ. Σαλβάνου ὁ. π., 29.

61. *Ἱστορία...*, ὁ. π., 74. Ἄλλοι ὅμως καθηγητὲς δέχθηκαν τὶς καινούργιες τοὺς θέσεις: ὁ Φιλητᾶς στὴν Ζάκυνθο, ὁ Σακελλαρόπουλος στὴν Κεφαλονιά, βλ. «Ἐστία» 7(1879), 204.

62. Ἀρχεῖον Ἰονίου Γερουσίας, ἐπιστολὴ 14ης Ἰανουαρίου 1833.

την Βουλὴν νὰ λάβῃ ὑπὸ ἄμεσον σκέψιν τὴν ἀρμοδιότητα τοῦ νὰ διωρίσῃ μίαν Ἐπιτροπὴν συνθεμένην ἀπὸ ἀνδρας βίου καὶ χαρακτηῆρος φιλολογικοῦ ἀποβλέπουσαν νὰ εὐκολύνῃ καὶ νὰ ἐνθαρρύνῃ τὴν δημοσίευσιν φιλολογικῶν συγγραμμάτων» ἡ πρότασις τοῦ Nugent ἔγινε ἀποδεκτὴ καὶ συστήθηκε ἡ ἐπιτροπὴ αὐτὴ στὴν ὁποία συμμετεῖχε ὁ Γεώργιος Ἰωαννίδης⁶³. Ὁ Γ. Ἰωαννίδης παρέμενε στὴν Κέρκυρα ὡς τὸ τέλος τῆς μακρᾶς ζωῆς του καὶ πέθανε στίς 16 Φεβρουαρίου 1892 σὲ ἡλικία ἑκατὸ ἐτῶν⁶⁴. Τελευταῖος «ἐπιβιῶν καθηγητὴς ἐκ τῶν διορισθέντων κατὰ τὴν σύστασιν τῆς εὐκλεοῦς Ἰονίου Ἀκαδημίας» καὶ «μηδὲν οὐδέποτε παρ' οὐδενὸς αἰτησάμενος, καὶ μηδεμίαν ποτὲ διατυπώσας ἀξίωσιν, αὐτὸς ὁ τοσούτους κτησάμενος τίτλους ἐπὶ τὴν ἐθνικὴν εὐγνωμοσύνην, πρὸ πολλοῦ ὁ Ἰωαννίδης ἐλησμονήθη, πλὴν οὐδόλως δυσεφόρει, φρονῶν ἐν πεποιθήσει ὅτι ἡ δρᾶσις αὐτοῦ ἐν τε τῷ κοινῷ καὶ τῷ ἰδιωτικῷ αὐτοῦ βίῳ ὑπῆρξεν ἀπλὴ ἐκπλήρωσις καθήκοντος παντὶ πολίτῃ ἐπιβαλλομένη»⁶⁵.

Ρωξάνη Ἀργυροπούλου - Λουγγή

63. Ἀρχεῖον Ἰονίου Γερουσίας, ἀπάντησις Θεοτόκῃ 15ης Ἰανουαρίου 1833. Ὁ Π. Χιώτης στὰ *Ἱστορικά ἀπομνημονεύματα Ἐπιανήσου, Ζάκυνθος* 1888, τ. 6, 452-3 ἀποδίδει στὸν Γ. Ἰωαννίδη μετάφραση τῆς *Ἰδεολογίας* τοῦ Destutt de Tracy.

64. Ὁ Γ. Ἰωαννίδης παντρεύθηκε Κερκυραία, τὴν ἀδελφὴ τοῦ Χριστό-

φορου Λαβράνου, καὶ ἀπέκτησε δύο υἱοὺς, τὸν Νικόλαο καὶ τὸν Σπυρίδωνα· στὴν Ἀναγνωστικὴ Ἑταιρεία Κερκύρας σώζεται τὸ πτυχίου τοῦ Νικολάου Γεωργίου Ἰωαννίδου ἀπὸ τὴν Φαρμακευτικὴ Σχολὴ τῆς Ἰονίου Ἀκαδημίας μὲ χρονολογία 1852.

65. Λόγος τοῦ Νικ. Μαρκέτη, ὅ.π.